KURUKSHETRA UNIVERSITY
KURUKSHETRA

(Established by the State Legislature Act XII of 1956)
("A" Grade, NAAC Accredited)

SCHEME, SYLLABUS AND COURSES OF READING

FOR

M. A. SANSKRIT (PREVIOUS)

Semesters : I & II

(Effective from the Session : 2008-2009)

Continued for 2009-2010 also

Semester – I	**Examination :**	**December, 2009**
Semester – II	**Examination :**	**May, 2010**

कुरुक्षेत्रविश्वविद्यालयः, कुरुक्षेत्रम्
(1956 तम-वर्षगत-राज्यविधायिका-अधिनियम-XII-द्वारा स्थापितः)
("ए" श्रेणी, नाक-प्रत्यायितः)

KURUKSHETRA UNIVERSITY, KURUKSHETRA
(Established by the State Legislature Act XII of 1956)
("A" Grade, NAAC Accredited)

एम० ए० संस्कृतम् (प्रथमं वर्षम्)
प्रथमद्वितीयसत्रात्मकम्

M. A. Sanskrit (Previous)
Semesters : I & II

योजना, पाठ्यक्रमः, पाठचर्या च (2008–2009 शैक्षिकसत्रतः प्रवृत्तम्)
SCHEME, SYLLABUS AND COURSES OF READING
(Effective from Academic Session : 2008-2009)

एम०ए० (संस्कृतम्)-कक्ष्यायाः प्रथमवर्षीयपाठ्यक्रमः 2008-2009 शैक्षिकसत्रतः सत्रद्वये (प्रथमसत्रे, द्वितीयसत्रे च) विभक्तः वर्तते । तत्र प्रथमे सत्रे पञ्च (5) अनिवार्यपत्राणि निर्धारितानि सन्ति । एवमेव द्वितीयसत्रे पञ्च (5) अनिवार्यपत्राणि निर्धारितानि सन्ति । प्रत्येकं पत्रम् एकशताङ्कं (100 अङ्काः) विद्यते । एवञ्च एम०ए० (संस्कृतम्)-कक्ष्यायाः प्रथमवर्षीयपाठ्यक्रमः सत्रद्वयात्मकः (प्रथमं सत्रम्, द्वितीयं सत्रम् च), दशपत्रात्मकः (5+5=10 पत्राणि), एकसहस्राङ्कः (500+500=1000 अङ्काः) च वर्तते । परीक्षासमयः प्रतिपत्रं 3 होराः भविष्यति। संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषा-माध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन परीक्षार्थी प्रश्नपत्राणाम् उत्तरं लिखितुम् अर्हति । परन्तु प्रतिपत्रं निर्धारितघटकसम्बद्धप्रश्नस्य उत्तरं प्रश्नपत्रनिर्देशानुसारेण संस्कृतेन एव लेखनीयम् अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति ।

The syllabus of M.A. Sanskrit (Previous) class is bifurcated into two semesters, namely, Semester-I and Semester-II, with effect from the Academic Session 2008-2009. There are five (5) compulsory papers prescribed for Semester-I. In the same way there are five (5) compulsory papers prescribed for Semester-II. Each paper carries one hundred (100) marks. In this way the syllabus of M.A. (Sanskrit) Previous Course consists of two semesters (I & II), ten (5+5=10) papers and one thousand (500+500=1000) marks. The time for examination in each paper will be three (3) hours. The examinee/candidate can attempt his/her paper through any one medium out of Sanskrit, Hindi and English. But he/she will have to write the answer of the question(s), pertaining to the specific Unit as prescribed in the syllabus and as per instructions in the question paper, through Sanskrit medium only otherwise no marks will be awarded to that particular answer.

प्रथमं सत्रम् (First Semester)

पाठ्यक्रमस्य रूपरेखा Outlines of the Syllabus	पूर्णाङ्काः Max. Marks	समयः Time
प्रथमपत्रम् : संहिता उपनिषत् च Paper-I : Samhita Upanisat Cha	100	3 होराः (3 Hours)
द्वितीयपत्रम् : व्याकरणम् भाषाविज्ञानम् च (1) Paper-II : Vyakaranam Bhasavijnanam Cha (1)	100	3 होराः (3 Hours)
तृतीयपत्रम् : भारतीयदर्शनम् (1) Paper-III : Bharatiyadarshanam (1)	100	3 होराः (3 Hours)
चतुर्थपत्रम् : काव्यम् नाटकम् च Paper-IV : Kavyam Natakam Cha	100	3 होराः (3 Hours)
पञ्चमपत्रम् : संस्कृतवाङ्मयस्य इतिहासः निबन्धः च Paper-V : Samskritavanmayasya Itihasah Nibandhah Cha	100	3 होराः (3 Hours)

द्वितीयं सत्रम् (Second Semester)

पाठ्यक्रमस्य रूपरेखा Outlines of the Syllabus	पूर्णाङ्काः Max. Marks	समयः Time
षष्ठपत्रम् : ब्राह्मणम् वेदाङ्गानि च Paper-VI : Brahmanam Vedangani Cha	100	3 होराः (3 Hours)
सप्तमपत्रम् : व्याकरणम् भाषाविज्ञानम् च (2) Paper-VII : Vyakaranam Bhasavijnanam Cha (2)	100	3 होराः (3 Hours)
अष्टमपत्रम् : भारतीयदर्शनम् (2) Paper-VIII : Bharatiyadarshanam (2)	100	3 होराः (3 Hours)
नवमपत्रम् : काव्यम् काव्यशास्त्रम् च Paper-IX : Kavyam Kavyashastram Cha	100	3 होराः (3 Hours)
दशमपत्रम् : संस्कृतवाङ्मयस्य इतिहासः अनुवादः च Paper-X : Samskritavanmayasya Itihasah Anuvadah Cha	100	3 होराः (3 Hours)

☼

एम० ए० संस्कृतम् (प्रथमं वर्षम्)
प्रथमं सत्रम्
(2008-2009 शैक्षिकसत्रतः प्रवृत्तम्)

M. A. Sanskrit (Previous)
First Semester
(Effective from Academic Session: 2008-2009)

लिखितपत्राणां विस्तृतः पाठ्यक्रमः
Detailed Syllabus for written papers

प्रथमपत्रम् : संहिता उपनिषत् च पूर्णाङ्काः 100
Paper-I : Samhita Upanisat Cha समयः 3 होराः (3 Hours)

घटकम्-1 : निम्नलिखितसूक्तानां पारम्परिक्या आधुनिक्या आलोचनात्मकपद्धत्या च गहनम् अध्ययनम् (**संस्कृतमाध्यमेन**)– 20 अङ्काः
ऋग्वेदः – अग्निः (1.1); सविता (1.35); विष्णुः (1.54); इन्द्रः (2.12); रुद्रः (2.33); बृहस्पतिः (4.50); उषाः (5.80); वरुणः (7.88); सोमः (9.80)।

घटकम्-2 : निम्नलिखितसूक्तानां पारम्परिक्या आधुनिक्या आलोचनात्मकपद्धत्या च गहनम् अध्ययनम्– 20 अङ्काः
ऋग्वेदः – पुरुषः (10.90); हिरण्यगर्भः (10.121); नासदीयम् (10.129); वाक् (10.125); पुरुरवा-उर्वशी (10.95); यम-यमी-सूक्तम् (10.10); सरमा-पणि-संवादः (10.108); विश्वामित्र-नदी-सूक्तम् (3.33)।

घटकम्-3 : निम्नलिखितसूक्तानां पारम्परिक्या आधुनिक्या आलोचनात्मकपद्धत्या च गहनम् अध्ययनम्– 20 अङ्काः
यजुर्वेदः – शिवसंकल्पसूक्तम् (34.1–6);
अथर्ववेदः (शौनकः) – भूमिसूक्तम् (12.1.1–30)।

घटकम्-4 : ईशावास्योपनिषद् [यजुर्वेदीयः चत्वारिंशः (40) अध्यायः] (विशदव्याख्यामात्रम्)। 20 अङ्काः

घटकम्-5 : उपरितन-घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य **चत्वारः** संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः। 20 अङ्काः

टिप्पणी :

(क) प्रश्नानां समाधानं संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन कर्तुं शक्यते, परन्तु **प्रथम**घटकस्य प्रश्नाः **संस्कृतमाध्यमेन** एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति।

(ख) **चतुर्थ**घटकं यावद् व्याख्यात्मकप्रश्नेषु **50%** अंशः आलोचनात्मकप्रश्नेषु च **100%** अंशः **वैकल्पिकः** भवेत्। परन्तु **पञ्चम**घटकस्य संक्षिप्तोत्तरप्रश्नेषु न कोऽपि विकल्पो भविष्यति ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

1. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं **संस्कृतमाध्यमेन** भवेत्।
2. प्रश्नपत्रे **षट्** (6) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति।
3. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति–

I. प्रथमघटकाश्रितः प्रश्नः – पारम्परिक्या आधुनिक्या आलोचनात्मकपद्धत्या च **मन्त्रद्वयं संस्कृतमाध्यमेन** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः **मन्त्रत्रयं** प्रदास्यते। (2x10=20 अङ्काः)

II. द्वितीयघटकाश्रितं प्रश्नद्वयम् –

प्रथमः प्रश्नः – पारम्परिक्या आधुनिक्या आलोचनात्मकपद्धत्या च **मन्त्रद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः **मन्त्रत्रयं** प्रदास्यते। (2x7½=15 अङ्काः)

द्वितीयः प्रश्नः – यथानिर्दिष्टसूक्तसम्बद्धं वैदिकदेवविषयकम् **एकम्** आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं **प्रश्नद्वयं** प्रदास्यते। (5 अङ्काः)

III. तृतीयघटकाश्रितः प्रश्नः – पारम्परिक्या आधुनिक्या आलोचनात्मकपद्धत्या च **मन्त्रचतुष्टयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टसूक्तद्वयात् **षट्** मन्त्राः प्रदास्यन्ते। (4 x5=20 अङ्काः)

IV. चतुर्थघटकाश्रितः प्रश्नः – **मन्त्रद्वयस्य** विशदव्याख्यायै यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **मन्त्रत्रयं** प्रदास्यते। (2x10=20 अङ्काः)

V. पञ्चमघटकाश्रितः प्रश्नः – **पञ्चमघटकोक्तानुसारेण चत्वारः** विकल्परहिताः संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते। (4 x5=20 अङ्काः)

अनुशंसितग्रन्थाः

1. The New Vedic Selection, Part I & II (Revised and Enlarged Edition), Braj Bihari Chaubey, Bharatiya Vidya Prakashan, Delhi-7.
2. Vedic Selection, A.A. Macdonell, Motilal Banarsidass, Delhi.
3. ऋग्वेद, सायणभाष्यसहित।
4. उव्वट-महीधरकृत शुक्लयजुर्वेदभाष्य।
5. सुबोध-भाष्य : दामोदरपाद सातवलेकर, पारडी।
6. Hymns of the Atharvaveda – M. Bloomfield, Motilal Banarsidass, Delhi.
7. ईशावास्योपनिषद् (शाङ्करभाष्य), गीता प्रेस, गोरखपुर।
8. ऋक्सूक्तसंग्रह, कृष्ण कुमार एवं हरिदत्त शास्त्री, साहित्य भण्डार, मेरठ।
9. ऋग्वेदीय सूक्त संग्रह, डॉ० वेदप्रकाश उपाध्याय, अनुराग प्रकाशन, इलाहाबाद।

***

द्वितीयपत्रम् : व्याकरणम् भाषाविज्ञानम् च (1) **पूर्णाङ्काः 100**
Paper-II : Vyakaranam Bhasavijnanam Cha (1) **समयः 3 होराः (3 Hours)**

घटकम्-1 : वरदराजः, लघुसिद्धान्तकौमुदी **20 अङ्काः**
अधोलिखितं प्रकरणद्वयम् (**संस्कृतमाध्यमेन** सम्बद्धसूत्राणां सोदाहरणं व्याख्या प्रमुखसूत्रोल्लेखपूर्वकं रूपसिद्धिप्रक्रिया च)–
(क) सञ्ज्ञाप्रकरणम्;
(ख) सन्धिप्रकरणम् (अच्सन्धिप्रकरणतः विसर्गसन्धिप्रकरणपर्यन्तम्)।

घटकम्-2 : वरदराजः, लघुसिद्धान्तकौमुदी **20 अङ्काः**
अधोलिखितं प्रकरणम् (सम्बद्धसूत्राणां सोदाहरणं व्याख्या, प्रमुखसूत्रोल्लेखपूर्वकं रूपसिद्धिप्रक्रिया च)–
सुबन्तप्रकरणम्–
(क) अजन्तपुँल्लिङ्गप्रकरणम्– राम, सर्व, हरि, सखि, गो।
(ख) अजन्तस्त्रीलिङ्गप्रकरणम्– रमा, सर्वा, मति, स्त्री।
(ग) अजन्तनपुँसकलिङ्गप्रकरणम्– ज्ञान, वारि, दधि, मधु।
(घ) हलन्तपुँल्लिङ्गप्रकरणम्– विश्ववाह्, मघवन्, राजन्, पथिन्, विद्वस्, तद्, युष्मद्, अस्मद्।

घटकम्-3 : वरदराजः, लघुसिद्धान्तकौमुदी **20 अङ्काः**

अधोलिखितं प्रकरणम् (सम्बद्धसूत्राणां सोदाहरणं व्याख्या प्रमुखसूत्रोल्लेखपूर्वकं रूपसिद्धिप्रक्रिया च)–
तिङन्तप्रकरणम्–
1. भ्वादिप्रकरणम्– भू, एध्, गम्, पा ।
2. अदादिप्रकरणम्– अद्, अस्, हन् ।

घटकम्-4 : (क) वरदराजः, लघुसिद्धान्तकौमुदी **10 अङ्काः**

अधोलिखितप्रकरणस्थप्रयोगाणां प्रमुखसूत्रोल्लेखपूर्वकं रूपसिद्धिप्रक्रिया–
पूर्वकृदन्तप्रकरणम्।

(ख) भाषाविज्ञानम्– **10 अङ्काः**

1. भाषाविज्ञानस्य परिभाषा क्षेत्रं च, भाषायाः परिभाषा वैशिष्ट्यानि च, भाषागतपरिवर्तनं तद्भेदाश्च। भाषापरिवर्तनस्य कारणानि। भाषापरिवाराः (रूपरेखामात्रम्)।
2. भारोपीयपरिवारस्य भाषागतप्रमुखशाखाः तासां वैशिष्ट्यानि च (रूपरेखामात्रम्)। इण्डो-इरानियन-भाषागतप्रमुखशाखाः तासां वैशिष्ट्यानि च (रूपरेखामात्रम्)। भाषाणां वर्गीकरणम् (परिवारमूलकम् आकृतिमूलकं च)।

घटकम्-5 : उपरितन-घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य **चत्वारः** संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः। **20 अङ्काः**

टिप्पणी :

(क) प्रश्नानां समाधानं संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन कर्तुं शक्यते, परन्तु **प्रथम**घटकस्य प्रश्नाः **संस्कृतमाध्यमेन** एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति।

(ख) **चतुर्थ**घटकं यावत् सूत्रव्याख्यात्मकेषु रूपसिद्धिप्रक्रियासम्बद्धेषु च प्रश्नेषु **50%** अंशः, समीक्षात्मकप्रश्नेषु च **100%** अंशः **वैकल्पिकः** भवेत्, परन्तु **पञ्चम**घटकस्य संक्षिप्तोत्तरप्रश्नेषु न कोऽपि विकल्पो भविष्यति।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

1. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं **संस्कृतमाध्यमेन** भवेत्।
2. प्रश्नपत्रे **नव** (9) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति। तत्र **प्रथम**घटकात् प्रारभ्य **चतुर्थ**घटकं यावत् प्रतिघटकं **प्रश्नद्वयं** भविष्यति। **पञ्चम**घटकम् आश्रित्य च **एकः** प्रश्नः भविष्यति यत्र घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रमानुसारेण **चत्वारः** संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते।
3. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति–

I. प्रथमघटकाश्रितं प्रश्नद्वयम् –

प्रथमः प्रश्नः – प्रथमघटकोक्तप्रकरणसम्बद्धं **सूत्रद्वयं** सोदाहरणं **संस्कृतमाध्यमेन** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **सूत्रत्रयं** प्रदास्यते। (2x4=8 अङ्काः)

द्वितीयः प्रश्नः – प्रथमघटकोक्तप्रकरणसम्बद्धानां **त्रयाणां** पदानां प्रमुखसूत्रोल्लेखपूर्वकं रूपसिद्धिप्रक्रियां **संस्कृतमाध्यमेन** लिखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **पञ्च** पदानि प्रदास्यन्ते। (3 x4=12 अङ्काः)

II द्वितीयघटकाश्रितं प्रश्नद्वयम् –

प्रथमः प्रश्नः – द्वितीयघटकोक्तप्रकरणसम्बद्धं **सूत्रद्वयं** सोदाहरणं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **सूत्रत्रयं** प्रदास्यते। (2x4=8 अङ्काः)

द्वितीयः प्रश्नः – द्वितीयघटकोक्तप्रकरणसम्बद्धानां **त्रयाणां** पदानां प्रमुखसूत्रोल्लेखपूर्वकं रूपसिद्धिप्रक्रियां लिखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **पञ्च** पदानि प्रदास्यन्ते। (3 x4=12 अङ्काः)

III. तृतीयघटकाश्रितं प्रश्नद्वयम् –

प्रथमः प्रश्नः – तृतीयघटकोक्तप्रकरणसम्बद्धं **सूत्रद्वयं** सोदाहरणं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **सूत्रत्रयं** प्रदास्यते। (2x4=8 अङ्काः)

द्वितीयः प्रश्नः – तृतीयघटकोक्तप्रकरणसम्बद्धानां **त्रयाणां** पदानां प्रमुखसूत्रोल्लेखपूर्वकं रूपसिद्धिप्रक्रियां लिखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **पञ्च** पदानि प्रदास्यन्ते। (3 x4=12 अङ्काः)

IV. चतुर्थघटकाश्रितं प्रश्नद्वयम् –

प्रथमः प्रश्नः – **चतुर्थघटकस्य (क)** इति खण्डान्तर्गतप्रकरणसम्बद्धानां **चतुर्णां** पदानां प्रमुखसूत्रोल्लेखपूर्वकं रूपसिद्धिप्रक्रियां लिखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **षट्** पदानि प्रदास्यन्ते। (4 x2½=10 अङ्काः)

द्वितीयः प्रश्नः – **चतुर्थघटकस्य (ख)** इति खण्डान्तर्गतपाठ्यक्रमसम्बद्धम् **एकं** समीक्षात्मकं प्रश्नं समाधातुं **प्रश्नद्वयं** प्रदास्यते। (10 अङ्काः)

V. पञ्चमघटकाश्रितः प्रश्नः – **पञ्चमघटकोक्तानुसारेण चत्वारः** विकल्परहिताः संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते। (4 x5=20 अङ्काः)

अनुशंसितग्रन्थाः

1. लघुसिद्धान्तकौमुदी, व्याख्या० धरानन्द शास्त्री घिल्डियाल, मोतीलाल, बनारसीदास, दिल्ली।
2. लघुसिद्धान्तकौमुदी, वरदराज, व्याख्या० भीमसेन शास्त्री, भैमी प्रकाशन, दिल्ली।
3. लघुसिद्धान्तकौमुदी, व्याख्या० आद्याप्रसाद मिश्र, अक्षयवट प्रकाशन, इलाहाबाद।
4. भाषा और भाषिकी, देवीशंकर द्विवेदी, हरियाणा साहित्य अकादमी, चण्डीगढ़।
5. पदपदार्थसमीक्षा-बलदेव सिंह, कुरुक्षेत्र विश्वविद्यालय, कुरुक्षेत्र।
6. सामान्य भाषा-विज्ञान, बाबूराम सक्सेना।
7. Introduction to Comparative Philology, P.D. Gune, Pune.
8. Transformational Grammar, Ratford, A., Cambridge Univ. Press, 1988.
9. Introduction to Linguistics, Ratford, A. *et. al.*, Cambridge Univ. Press, 1999.
10. (a) Introduction to Theoretical Linguistics, Lyons, John, 1968.
    (b) Linguistic Semantics, Lyons, John, Cambridge Univ. Press, 1995
11. General Linguistics, An Introductory Survey-Robins, R. H., Indiana Press, Bloomington, 1964.
12. Introduction to Government and Binding Theory, Haegaman, L., Basil Balckwell, 1994.
13. Principles and Parameters, Culicover, P.W., Oxford Univ. Press, 1997.
14. An Introduction to Language, Fromkin, V. and R. Rodman, New York etc. Harcourt, Brace Jovenovich College Publishers, 1988, 1992.
15. Linguistics, An Introduction to Language and Communication-Akmaijan, A.R. Demers and R. Hamish, Cambridge Mass, MIT Press, 1979.

***

तृतीयपत्रम् : भारतीयदर्शनम् (1) — पूर्णाङ्काः 100
Paper-III : Bharatiyadarshanam (1) — **समयः 3 होराः (3 Hours)**

घटकम्-1 : केशवमिश्रः, तर्कभाषा – आरम्भतः प्रामाण्यवादपर्यन्तम् –निबन्धात्मकाः प्रश्नाः । — 20 अङ्काः

घटकम्-2 : केशवमिश्रः, तर्कभाषा – आरम्भतः प्रामाण्यवादपर्यन्तम् –पङ्क्तिव्याख्या। — 20 अङ्काः

घटकम्-3 : ईश्वरकृष्णः, सांख्यकारिका– तत्त्वकौमुद्यनुसारम् –निबन्धात्मकाः प्रश्नाः। — 20 अङ्काः

घटकम्-4 : ईश्वरकृष्णः, सांख्यकारिका– तत्त्वकौमुद्यनुसारम् –कारिकाव्याख्या। 20 अङ्काः

घटकम्-5 : उपरितन-ग्रन्थद्वयगतविषयान् आश्रित्य **चत्वारः** संक्षिप्तोत्तराः प्रश्नाः (**संस्कृतमाध्यमेन**)। 20 अङ्काः

टिप्पणी :

(क) प्रश्नानां समाधानं संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन कर्तुं शक्यते, परन्तु **पञ्चम**घटकस्य प्रश्नाः **संस्कृतमाध्यमेनैव** समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति।

(ख) **चतुर्थ**घटकं यावद् व्याख्यात्मकप्रश्नेषु **50%** अंशः निबन्धात्मकप्रश्नेषु च **100%** अंशः **वैकल्पिकः** भवेत् । परन्तु **पञ्चम**घटकस्य संक्षिप्तोत्तरप्रश्नेषु न कोऽपि विकल्पो भविष्यति ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

1. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं **संस्कृतमाध्यमेन** भवेत्।
2. प्रश्नपत्रे **पञ्च** (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति।
3. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति–

I. प्रथमघटकाश्रितः प्रश्नः – यथानिर्दिष्टग्रन्थम् आश्रित्य **एकं** निबन्धं लिखितुं **निबन्धद्वयं** प्रदास्यते। (20 अङ्काः)

II. द्वितीयघटकाश्रितः प्रश्नः – सप्रसङ्गं **पङ्क्तिद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **पङ्क्तित्रयं** प्रदास्यते। (2x10=20 अङ्काः)

III. तृतीयघटकाश्रितः प्रश्नः – यथानिर्दिष्टग्रन्थम् आश्रित्य **एकं** निबन्धं लिखितुं **निबन्धद्वयं** प्रदास्यते। (20 अङ्काः)

IV. चतुर्थघटकाश्रितः प्रश्नः – सप्रसङ्गं **कारिकाद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **कारिकात्रयं** प्रदास्यते। (2x10=20 अङ्काः)

V. पञ्चमघटकाश्रितः प्रश्नः – **पञ्चम**घटकोक्तानुसारेण विकल्परहिताः **चत्वारः** संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः **संस्कृतमाध्यमेन** समाधातुं प्रदास्यन्ते। (4 x5=20 अङ्काः)

अनुशंसितग्रन्थाः

1. तर्कभाषा, व्याख्या० श्रीनिवास शास्त्री, साहित्य भण्डार, मेरठ।
2. तर्कभाषा, व्याख्या० बदरीनाथ शुक्ल, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली।
3. तर्कभाषा, व्याख्या० गजानन शास्त्री मुसलगाँवकर, चौखम्बा, वाराणसी।
4. Tarkabh,¹,, Eng. Tr. S.R. Iyer, Varanasi.
5. Tarkabh,¹,,, Eng. Tr. A.B. Gajendragadkar.
6. सांख्यतत्त्वकौमुदीप्रभा, सम्पा० तथा व्याख्या० आद्याप्रसाद मिश्र, अक्षयवट प्रकाशन, इलाहाबाद।
7. सांख्यकारिका, सम्पा० तथा व्याख्या० गजाननशास्त्री मुसलगाँवकर, चौखम्बा, वाराणसी।
8. S,‰khyak,rik,, Eng. Tr. Wilson, Delhi.

***

चतुर्थपत्रम् : काव्यम् नाटकम् च पूर्णाङ्काः 100

Paper-IV : Kavyam Natakam Cha समयः 3 होराः **(3 Hours)**

घटकम्-1 : माघः, शिशुपालवधम् (प्रथमः सर्गः)– छन्दोऽलङ्कारनिर्देशपूर्वकं सप्रसङ्गं श्लोकव्याख्या 20 अङ्काः

घटकम्-2 : भवभूतिः, उत्तररामचरितम्– काव्यसौष्ठवनिर्देशपूर्वकं सप्रसङ्गं श्लोकव्याख्या 20 अङ्काः

घटकम्-3 :	भवभूतिः, उत्तररामचरितम्– आलोचनात्मकाः प्रश्नाः	**20 अङ्काः**
घटकम्-4 :	कालिदासः, मेघदूतम् (पूर्वमेघः, श्लोकाः 1–33)– **संस्कृतमाध्यमेन** श्लोकव्याख्या	**20 अङ्काः**
घटकम्-5 :	उपरितन-घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रमानुसारेण संक्षिप्तोत्तराः प्रश्नाः।	**20 अङ्काः**

टिप्पणी :

(क) प्रश्नानां समाधानं संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन कर्तुं शक्यते, परन्तु **चतुर्थ**घटकस्य प्रश्नाः **संस्कृतमाध्यमेन** एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति।

(ख) **चतुर्थ**घटकं यावद् व्याख्यात्मकप्रश्नेषु **50%** अंशः आलोचनात्मकप्रश्नेषु च **100%** अंशः **वैकल्पिकः** भवेत्। परन्तु **पञ्चम**घटकस्य संक्षिप्तोत्तरप्रश्नेषु न कोऽपि विकल्पो भविष्यति।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

1. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं **संस्कृतमाध्यमेन** भवेत्।
2. प्रश्नपत्रे **पञ्च** (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति।
3. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति–

I. प्रथमघटकाश्रितः प्रश्नः – छन्दोऽलङ्कारनिर्देशपूर्वकं सप्रसङ्गं **श्लोकद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **श्लोकत्रयं** प्रदास्यते। (2x10=20 अङ्काः)

II. द्वितीयघटकाश्रितः प्रश्नः – काव्यसौष्ठवनिर्देशपूर्वकं सप्रसङ्गं **श्लोकद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **श्लोकत्रयं** प्रदास्यते। (2x10=20 अङ्काः)

III. तृतीयघटकाश्रितः प्रश्नः – यथानिर्दिष्टनाटकं नाटककारं च आश्रित्य यथेच्छम् **एकं** प्रश्नं समाधातुम् आलोचनात्मकं **प्रश्नद्वयं** प्रदास्यते। (20 अङ्काः)

IV. चतुर्थघटकाश्रितः प्रश्नः – काव्यसौष्ठवनिर्देशपूर्वकं सप्रसङ्गं **श्लोकद्वयं संस्कृतमाध्यमेन** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **श्लोकत्रयं** प्रदास्यते। (2x10=20 अङ्काः)

V. पञ्चमघटकाश्रितः प्रश्नः – **पञ्चम**घटकोक्तानुसारेण विकल्परहिताः **चत्वारः** संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते। (4 x5=20 अङ्काः)

अनुशंसितग्रन्थाः

1. शिशुपालवध, व्याख्या० आचार्य शेषराज शर्मा, वाराणसी।
2. उत्तररामचरित, व्याख्या० वीरराघव, वाराणसी।
3. शिशुपालवध (प्रथम सर्ग), व्याख्या० डॉ० श्रीनिवास शास्त्री, साहित्य भण्डार, मेरठ।
4. Uttarar,macarita of Bhavabhfti, M.R. Kale.
5. उत्तररामचरित, सम्पा० तारिणीश झा।
6. संस्कृत साहित्य का इतिहास, ए० बी० कीथ, अनु० मंगलदेव शास्त्री, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली, 1978
7. संस्कृत साहित्य का इतिहास, बलदेव उपाध्याय, शारदा निकेतन, वाराणसी, 1978
8. संस्कृत नाटककार, कान्तिकिशोर भरतिया, प्रकाशन शाखा सूचना विभाग, उत्तरप्रदेश, 1959
9. संस्कृत नाटक समीक्षा, प्रो० इन्द्रपालसिंह 'इन्द्र', साहित्य निकेतन, कानपुर, 1960

***

पञ्चमपत्रम् : संस्कृतवाङ्मयस्य इतिहासः निबन्धः च पूर्णाङ्काः 100

Paper-V : Samskritavanmayasya Itihasah Nibandhah Cha समयः 3 होराः (3 Hours)

घटकम्-1 : वैदिकवाङ्मयस्य सामान्यपरिचयः (1)– 20 अङ्काः
संहिताः, ब्राह्मणानि, आरण्यकानि।

घटकम्-2 : संस्कृतव्याकरणस्य सामान्यपरिचयः (1)– 20 अङ्काः
मुनित्रयम्– पाणिनिः, कात्यायनः, पतञ्जलिः च।

घटकम्-3 : भारतीयदर्शनस्य सामान्यपरिचयः (1)– 20 अङ्काः
वैशेषिकम्, न्यायः, पूर्वमीमांसा।

घटकम्-4 : लौकिकसंस्कृतसाहित्यस्य सामान्यपरिचयः (1)– 20 अङ्काः
रामायणम्, महाभारतम्, नाट्यसाहित्यम्।

घटकम्-5 : उपरितन-घटकचतुष्टयोपरि संस्कृतनिबन्धः। 20 अङ्काः

टिप्पणी :

(क) प्रश्नानां समाधानं संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन कर्तुं शक्यते, परन्तु **पञ्चमघटकस्य** प्रश्नः **संस्कृतमाध्यमेन** एव समाधेयः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति।

(ख) **चतुर्थ**घटकं यावत् प्रतिघटकं समीक्षात्मकप्रश्नेषु **100%** अंशः **वैकल्पिकः** भवेत् ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

1. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं **संस्कृतमाध्यमेन** भवेत्।
2. प्रश्नपत्रे **पञ्च** (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति। तत्र **प्रथम**घटकतः प्रारभ्य **चतुर्थ**घटकं यावत् प्रतिघटकं **द्वौ वैकल्पिकौ प्रश्नौ** भविष्यतः। **पञ्चमे** प्रश्ने **पञ्चम**घटकोक्तपाठ्यक्रमानुसारेण कमपि **एकम्** अधिकृत्य संस्कृतनिबन्धं लिखितुं **चत्वारः** विषयाः प्रदास्यन्ते ।

अनुशंसितग्रन्थाः

1. वैदिक साहित्य और संस्कृति, बलदेव उपाध्याय, शारदा संस्थान, वाराणसी।
2. History of Indian Literature (Vol. I), M. Winternitz.
3. A History of Vedic Literature, Gaurinath Shastri, Sanskrit Pustak Bhandar, Kolkata.
4. वैदिक इतिहास, जयदेव, हरियाणा संस्कृत अकादमी, पञ्चकूला।
5. संस्कृत-व्याकरणशास्त्र का इतिहास (भाग 1-2), युधिष्ठिर मीमांसक।
6. संस्कृत व्याकरण का उद्भव और विकास, सत्यकाम वर्मा।
7. An Account of the Different Existing Systems of Sanskrit Grammar, Belvalkar, Sripada Krishna, Bharatiya Vidya Prakashan, Varanasi, 1976.
8. P,<ini : A Survey of Research, Cardona, George, Motilal Banarsidass, Delhi.
9. व्याकरणशास्त्रेतिहासः, लोकमणिदाहालः, भारतीय विद्या प्रकाशन, वाराणसी, प्रथम संस्करण, 1990
10. भारतीय दर्शन, बलदेव उपाध्याय, वाराणसी।
11. भारतीय दर्शन का तात्त्विक सर्वेक्षण, चन्द्रधर शर्मा, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली।
12. History of Indian Philosophy, S.N. Dasgupta.
13. History of Indian Philosophy (Vol. I & II), S. Radhakrishnan.
14. Essentials of Indian Philosophy, M. Hirianna (भारतीय दर्शन की रूपरेखा, हिन्दी अनुवाद)।
15. An Introduction of Indian Philosophy, D.M. Dutta & S.C. Chatterjee.
16. संस्कृत शास्त्रों का इतिहास, बलदेव उपाध्याय, चौखम्बा विद्या भवन, वाराणसी।
17. History of Sanskrit Literature, A.B. Keith, Delhi.
18. संस्कृत साहित्य का इतिहास, ए० बी० कीथ, अनु० मंगलदेव शास्त्री, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली, 1978

19. संस्कृत साहित्य का इतिहास, बलदेव उपाध्याय, शारदा निकेतन, वाराणसी, 1978
20. संस्कृत नाटककार, कान्तिकिशोर भरतिया, प्रकाशन शाखा सूचना विभाग, उत्तरप्रदेश, 1959
21. संस्कृत नाटक समीक्षा, प्रो० इन्द्रपालसिंह 'इन्द्र', साहित्य निकेतन, कानपुर, 1960
22. नाट्यशास्त्र, सम्पा० डॉ० नगेन्द्र, दिल्ली विश्वविद्यालय, दिल्ली।
23. नाट्यशास्त्र, सम्पा० मधुसूदन शास्त्री, बनारस हिन्दू विश्वविद्यालय, वाराणसी।
24. संस्कृत ड्रामा, ए० बी० कीथ ।

एम० ए० संस्कृतम् (प्रथमं वर्षम्)
द्वितीयं सत्रम्
(2008-2009 शैक्षिकसत्रतः प्रवृत्तम्)

M. A. Sanskrit (Previous)
Second Semester
(Effective from Academic Session: 2008-2009)

लिखितपत्राणां विस्तृतः पाठ्यक्रमः
Detailed Syllabus for written papers

षष्ठपत्रम् : ब्राह्मणम् वेदाङ्गानि च पूर्णाङ्काः 100
Paper-VI : Brahmanam Vedangani Cha समयः 3 होराः **(3 Hours)**

घटकम्-1 : ऐतरेयब्राह्मणम् – अध्यायः 33 (शुनःशेपाख्यानम्) 20 **अङ्काः**

– **संस्कृतमाध्यमेन** व्याख्या आलोचनात्मकः प्रश्नः च।

घटकम्-2 : निरुक्तम् – प्रथमः अध्यायः 20 **अङ्काः**

–व्याख्या, आलोचनात्मकः प्रश्नः, निर्वचनानि च।

घटकम्-3 : निरुक्तम् – द्वितीयः अध्यायः (1–5 पादाः);
सप्तमः अध्यायः (1–7 पादाः) 20 **अङ्काः**

–व्याख्या, आलोचनात्मकः प्रश्नः, निर्वचनानि च।

घटकम्-4 : वैदिकं व्याकरणम् 20 **अङ्काः**

वैदिकभाषायाः स्वरूपम्; वैदिकलौकिकभाषयोः अन्तरम्; सन्धिः;
पदपाठः; वैदिकस्वरः; लुङ् लकारः; लेट् लकारः;
प्रत्ययाः – शतृ, शानच्, क्वसु, कानच्, तुमर्थकाः।

घटकम्-5 : उपरितन-घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य **चत्वारः** संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः। 20 **अङ्काः**

टिप्पणी :

(क) प्रश्नानां समाधानं संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन कर्तुं शक्यते, परन्तु **प्रथम**घटकस्य प्रश्नाः **संस्कृतमाध्यमेन** एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति।

(ख) **चतुर्थ**घटकं यावद् व्याख्यात्मकप्रश्नेषु **50%** अंशः समीक्षात्मकप्रश्नेषु च **100%** अंशः **वैकल्पिकः** भवेत् । परन्तु **पञ्चम**घटकस्य संक्षिप्तोत्तरप्रश्नेषु न कोऽपि विकल्पो भविष्यति ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

1. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं **ब** भवेत्।
2. प्रश्नपत्रे **अष्ट** (8) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति। तत्र प्रथमघटकाद् आरभ्य तृतीयघटकं यावत् प्रतिघटकं **प्रश्नद्वयम्** (एकः व्याख्यात्मकः द्वितीयश्च आलोचनात्मकः प्रश्नः) भविष्यति।

3. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति–

I. प्रथमघटकाश्रितं प्रश्नद्वयम् –

प्रथमः प्रश्नः – **पाठांशद्वयं संस्कृतमाध्यमेन** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **पाठांशत्रयं** प्रदास्यते। (2x5=10 अङ्काः)

द्वितीयः प्रश्नः – यथानिर्दिष्टग्रन्थसम्बद्धम् **एकम्** आलोचनात्मकं प्रश्नं **संस्कृतमाध्यमेन** समाधातुं **प्रश्नद्वयं** प्रदास्यते। (1x10=10 अङ्काः)

II. द्वितीयघटकाश्रितं प्रश्नद्वयम् –

प्रथमः प्रश्नः – **पाठांशद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **पाठांशत्रयं** प्रदास्यते। (2x5=10 अङ्काः)

द्वितीयः प्रश्नः – यथानिर्दिष्टग्रन्थसम्बद्धम् **एकम्** आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं **प्रश्नद्वयं** प्रदास्यते। (1x10=10 अङ्काः)

III. तृतीयघटकाश्रितं प्रश्नद्वयम् –

प्रथमः प्रश्नः – **पाठांशद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **पाठांशत्रयं** प्रदास्यते। (2x5=10 अङ्काः)

द्वितीयः प्रश्नः – यथानिर्दिष्टग्रन्थसम्बद्धम् **एकम्** आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं **प्रश्नद्वयं** प्रदास्यते। (1x10=10 अङ्काः)

IV. चतुर्थघटकाश्रितः प्रश्नः – **चतुर्थ**घटकोक्तपाठ्यक्रमसम्बद्धं **प्रश्नद्वयं** समाधातुं **प्रश्नत्रयं** प्रदास्यते। (2x10=20 अङ्काः)

V. पञ्चमघटकाश्रितः प्रश्नः – **पञ्चम**घटकोक्तानुसारेण **चत्वारः** विकल्परहिताः संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते। (4 x5=20 अङ्काः)

अनुशंसितग्रन्थाः

1. ऐतरेय-ब्राह्मण (द्वितीय भाग), सायणभाष्यसहित, सम्पादक एवम् अनुवादक डॉ० सुधाकर मालवीय, तारा प्रिंटिंग वर्क्स, वाराणसी।
2. निरुक्त, हिन्दी अनुवादक पं० शिवनारायण शास्त्री, इण्डोलोजिकल बुक हाऊस, दिल्ली।
3. निरुक्त (भाग 1-2), स्कन्द-महेश्वर-कृत निरुक्तभाष्यटीका-सहित, लक्ष्मण स्वरूप, प्रका० पाणिनि, नई दिल्ली।
4. निरुक्त, दुर्गाचार्य-कृत वृत्ति-सहित, आनन्दाश्रम, पूना।
5. निरुक्तसम्मर्शः, ब्रह्ममुनि परिव्राजक, वैदिक यन्त्रालय, अजमेर।
6. हिन्दी निरुक्त (अध्याय 1, 2, 7), व्याख्या० कपिलदेव शास्त्री, साहित्य भण्डार, मेरठ।
7. वैदिक व्याकरण (भाग 1-2), रामगोपाल, नैशनल पब्लिशिंग हाऊस, दिल्ली।
8. A Vedic Grammar for Students by A.A. Macdonell, Motilal Banarsidass, Delhi.

***

सप्तमपत्रम् : व्याकरणम् भाषाविज्ञानम् च (2) **पूर्णाङ्काः 100**

Paper-VII : Vyakaranam Bhasavijnanam Cha (2) **समयः 3 होराः (3 Hours)**

घटकम्-1 : वरदराजः, लघुसिद्धान्तकौमुदी **20 अङ्काः**

अधोलिखितानि प्रकरणानि (सम्बद्धसूत्राणां सोदाहरणं व्याख्या प्रमुखसूत्रोल्लेखपूर्वकं रूपसिद्धिप्रक्रिया च)–

(क) तिङन्तप्रकरणम्–

1. जुहोत्यादिप्रकरणम्– हु, भी, दा।
2. दिवादिप्रकरणम्– दिव्, नृत्।
3. स्वादिप्रकरणम्– सु, चि।
4. तुदादिप्रकरणम्– तुद्, मुच्।
5. रुधादिप्रकरणम्– रुध्, भुज्।
6. तनादिप्रकरणम्– तन्, कृ।
7. क्र्यादिप्रकरणम्– क्री, ज्ञा।
8. चुरादिप्रकरणम्– चुर्, कथ्।

(ख) नामधातुप्रक्रिया।

(ग) आत्मनेपदप्रक्रिया।

(घ) परस्मैपदप्रक्रिया।

घटकम्-2 : वरदराजः, लघुसिद्धान्तकौमुदी **20 अङ्काः**

अधोलिखितं प्रकरणद्वयम् (सम्बद्धसूत्राणां सोदाहरणं व्याख्या प्रमुखसूत्रोल्लेखपूर्वकं रूपसिद्धिप्रक्रिया च)–

(क) समासप्रकरणम्

(ख) तद्धितप्रकरणम् (चातुरर्थिकपर्यन्तम्)

घटकम्-3 : भट्टोजिदीक्षितः, सिद्धान्तकौमुदी (पूर्वार्द्धम्) **20 अङ्काः**

कारकप्रकरणम् (**संस्कृतमाध्यमेन**)–

(क) सोदाहरणं सूत्रव्याख्या (8 अङ्काः)

(ख) सूत्रोल्लेखपूर्वकं कारक-विभक्ति-प्रतिपादनम् (12 अङ्काः)

घटकम्-4 : भाषाविज्ञानम्– **20 अङ्काः**

संस्कृतभाषा (वैदिकी लौकिकी च)।

अर्थविज्ञानम्– अर्थपरिवर्तनस्य कारणानि दिशश्च।

ध्वनिविज्ञानम्– उच्चारणावयवाः तेषां प्रकार्याणि च; ध्वनीनां ध्वन्यात्मकं वर्गीकरणम्।

रूपविज्ञानम्– शब्दनिर्माणम्; शब्दानां तत्त्वानि; धातुः प्रत्ययश्च।

वाक्यविज्ञानम्– पदक्रमः।

घटकम्-5 : उपरितन-घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य **चत्वारः** संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः। **20 अङ्काः**

टिप्पणी :

(क) प्रश्नानां समाधानं संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन कर्तुं शक्यते, परन्तु **तृतीय**घटकस्य प्रश्नाः **संस्कृतमाध्यमेन** एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति।

(ख) **तृतीय**घटकं यावत् प्रश्नेषु **50%** अंशः, **चतुर्थ**घटकस्य च समीक्षात्मकप्रश्नेषु **100%** अंशः **वैकल्पिकः** भवेत्। परन्तु **पञ्चम**घटकस्य संक्षिप्तोत्तरप्रश्नेषु न कोऽपि विकल्पो भविष्यति।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

1. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं **संस्कृतमाध्यमेन** भवेत्।
2. प्रश्नपत्रे **अष्ट** (8) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति। तत्र **प्रथम**घटकात् प्रारभ्य **तृतीय**घटकं यावत् प्रतिघटकं **प्रश्नद्वयम्**, **चतुर्थ**घटकसम्बद्धश्च **एकः** प्रश्नः भविष्यति। **पञ्चम**घटकम् आश्रित्य च **एकः** प्रश्नः भविष्यति यत्र घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रमानुसारेण **चत्वारः** विकल्परहिताः संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते।
3. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति–

I. प्रथमघटकाश्रितं प्रश्नद्वयम् –

प्रथमः प्रश्नः – प्रथमघटकोक्तप्रकरणसम्बद्धं **सूत्रद्वयं** सोदाहरणं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **सूत्रत्रयं** प्रदास्यते। (2x4=8 अङ्काः)

द्वितीयः प्रश्नः – प्रथमघटकोक्तप्रकरणसम्बद्धानां **त्रयाणां** पदानां प्रमुखसूत्रोल्लेखपूर्वकं रूपसिद्धिप्रक्रियां लिखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **पञ्च** पदानि प्रदास्यन्ते। (3 x4=12 अङ्काः)

II द्वितीयघटकाश्रितं प्रश्नद्वयम् –

प्रथमः प्रश्नः – द्वितीयघटकोक्तप्रकरणसम्बद्धं **सूत्रद्वयं** सोदाहरणं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **सूत्रत्रयं** प्रदास्यते। (2x4=8 अङ्काः)

द्वितीयः प्रश्नः – द्वितीयघटकोक्तप्रकरणसम्बद्धानां **त्रयाणां** पदानां प्रमुखसूत्रोल्लेखपूर्वकं रूपसिद्धिप्रक्रियां लिखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **पञ्च** पदानि प्रदास्यन्ते। (3 x4=12 अङ्काः)

III. तृतीयघटकाश्रितं प्रश्नद्वयम् –

प्रथमः प्रश्नः – तृतीयघटकोक्तप्रकरणसम्बद्धं **सूत्रद्वयं** सोदाहरणं **संस्कृतमाध्यमेन** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **सूत्रत्रयं** प्रदास्यते। (2x4=8 अङ्काः)

द्वितीयः प्रश्नः – तृतीयघटकोक्तप्रकरणानुसारेण **संस्कृतमाध्यमेन त्रयाणां** पदानां सूत्रोल्लेखपूर्वकं कारक-विभक्ति-प्रतिपादनाय यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **पञ्च** अधोरेखाङ्कितानि पदानि प्रदास्यन्ते। (3 x4=12 अङ्काः)

IV. चतुर्थघटकाश्रितः प्रश्नः – चतुर्थघटकोक्तपाठ्यक्रमानुसारेण **एकं** समीक्षात्मकं प्रश्नं लिखितुं **प्रश्नद्वयं** प्रदास्यते। (20 अङ्काः)

V. पञ्चमघटकाश्रितः प्रश्नः – **पञ्चम**घटकोक्तानुसारेण **चत्वारः** विकल्परहिताः संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते। (4 x5=20 अङ्काः)

अनुशंसितग्रन्थाः

1. लघुसिद्धान्तकौमुदी, वरदराज, व्याख्या० भीमसेन शास्त्री, भैमी प्रकाशन, दिल्ली।
2. लघुसिद्धान्तकौमुदी, व्याख्या० आद्याप्रसाद मिश्र, अक्षयवट प्रकाशन, इलाहाबाद।
3. लघुसिद्धान्तकौमुदी, व्याख्या० धरानन्द शास्त्री घिल्डियाल, मोतीलाल, बनारसीदास, दिल्ली।
4. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (पूर्वार्द्ध), भट्टोजिदीक्षित, प्रका० मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली।
5. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (1-2 भाग), व्याख्या० गोपालदत्त पाण्डेय, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी।
6. कारक-प्रकरण (सिद्धान्तकौमुदीस्थ), सम्पा० तथा व्याख्या० श्रीनिवास शास्त्री, साहित्य भण्डार, मेरठ।
7. भाषा और भाषिकी, देवीशंकर द्विवेदी, हरियाणा साहित्य अकादमी, चण्डीगढ़।
8. पदपदार्थसमीक्षा, बलदेव सिंह, कुरुक्षेत्र विश्वविद्यालय, कुरुक्षेत्र।
9. सामान्य भाषा-विज्ञान, बाबूराम सक्सेना।

10. Introduction to Comparative Philology, P.D. Gune, Pune.
11. Transformational Grammar, Ratford, A., Cambridge Univ. Press, 1988.
12. Introduction to Linguistics, Ratford, A. *et. al.,* Cambridge Univ. Press, 1999.
13. (a) Introduction to Theoretical Linguistics, Lyons, John, 1968.
    (b) Linguistic Semantics, Lyons, John, Cambridge Univ. Press, 1995
14. General Linguistics, An Introductory Survey-Robins, R. H., Indiana Press, Bloomington, 1964.
15. An Introduction to the Science of Meaning, Oxford Blackwell, Semantics, 1962.
16. Sanskrit Syntax, J.S. Speijer, Motilal Banarasidass, Delhi.
17. An Introduction to Language, Fromkin, V. and R. Rodman, New York etc. Harcourt, Brace Jovenovich College Publishers, 1988, 1992.
18. The Principles of Semantics, Blackwell, Ullmann, Stephen, 1957.
19. Semantic Analysis, Ithaca, N.Y.–Ziff, Paul, Comell University Press, 1960.
20. Linguistics, An Introduction to Language and Communication-Akmaijan, A.R. Demers and R. Hamish, Cambridge Mass, MIT Press, 1979.

***

अष्टमपत्रम् : भारतीयदर्शनम् (2) पूर्णाङ्काः 100

Paper-VIII : Bharatiyadarshanam (2) समयः 3 होराः **(3 Hours)**

घटकम्-1 : लौगाक्षिभास्करः, अर्थसङ्ग्रहः – निबन्धात्मकाः प्रश्नाः। 20 अङ्काः

घटकम्-2 : अर्थसङ्ग्रहः – पङ्क्तिव्याख्या। 20 अङ्काः

घटकम्-3 : सदानन्दयोगीन्द्रः, वेदान्तसारः – निबन्धात्मकाः प्रश्नाः। 20 अङ्काः

घटकम्-4 : वेदान्तसारः – पङ्क्तिव्याख्या। 20 अङ्काः

घटकम्-5 : उपरितन-ग्रन्थद्वयगतविषयान् आश्रित्य **चत्वारः** संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः (**संस्कृतमाध्यमेन**)। 20 अङ्काः

टिप्पणी :

(क) प्रश्नानां समाधानं संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन कर्तुं शक्यते, परन्तु **पञ्चम**घटकस्य प्रश्नाः **संस्कृतमाध्यमेन** एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति।

(ख) **चतुर्थ**घटकं यावद् व्याख्यात्मकप्रश्नेषु **50%** अंशः निबन्धात्मकप्रश्नेषु च **100%** अंशः **वैकल्पिकः** भवेत् । परन्तु **पञ्चम**घटकस्य संक्षिप्तोत्तरप्रश्नेषु न कोऽपि विकल्पो भविष्यति ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

1. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं **संस्कृतमाध्यमेन** भवेत्।
2. प्रश्नपत्रे **पञ्च** (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति।
3. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति–

I. प्रथमघटकाश्रितः प्रश्नः – यथानिर्दिष्टग्रन्थम् आश्रित्य **एकं** निबन्धं लिखितुं **निबन्धद्वयं** प्रदास्यते। (20 अङ्काः)

II. द्वितीयघटकाश्रितः प्रश्नः – सप्रसङ्गं **पङ्क्तिद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **पङ्क्तित्रयं** प्रदास्यते। (2x10=20 अङ्काः)

III. तृतीयघटकाश्रितः प्रश्नः – यथानिर्दिष्टग्रन्थम् आश्रित्य **एकं** निबन्धं लिखितुं **निबन्धद्वयं** प्रदास्यते। (20 अङ्काः)

IV. चतुर्थघटकाश्रितः प्रश्नः – सप्रसङ्गं **पङ्क्तिद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **पङ्क्तित्रयं** प्रदास्यते। (2x10=20 अङ्काः)

V. पञ्चमघटकाश्रितः प्रश्नः – **पञ्चमघटकोक्तानुसारेण** विकल्परहिताः **चत्वारः** संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः **संस्कृतमाध्यमेन** समाधातुं प्रदास्यन्ते। (4 x5=20अङ्काः)

अनुशंसितग्रन्थाः

1. अर्थसंग्रह, सम्पा० तथा व्याख्या० वाचस्पति उपाध्याय, चौखम्बा ओरियण्टालिया।
2. अर्थसंग्रहः, व्याख्या० दयाशङ्कर शास्त्री, कानपुर।
3. अर्थसंग्रहः, व्याख्या० सत्यप्रकाश शर्मा, साहित्य भण्डार, मेरठ।
4. Arthasa¥graha, Eng. Tr. A.B. Gajendragadkar and R.D. Karmarkar, Motilal Banarsidass, Delhi.
5. Arthasa¥graha, Eng. Tr. G. Thibaut, Delhi.
6. वेदान्तसार, व्याख्या० बदरीनाथ शुक्ल, वाराणसी।
7. वेदान्तसार, सम्पा० तथा व्याख्या० राममूर्ति शर्मा, दिल्ली।
8. वेदान्तसार, व्याख्या० गजानन शास्त्री मुसलगाँवकर, वाराणसी।
9. वेदान्तसार, सम्पा० तथा व्याख्या० डॉ० आद्याप्रसाद मिश्र, अक्षयवट प्रकाशन, इलाहाबाद।
10. Ved,ntas,ra, Eng. Tr. M. Hiriyanna.
11. Ved,ntas,ra, Eng. Tr. Swami Nikhilananda.

***

नवमपत्रम् : काव्यम् काव्यशास्त्रम् च — **पूर्णाङ्काः 100**

Paper-IX : Kavyam Kavyashastram Cha — **समयः 3 होराः (3 Hours)**

घटकम्-1 : बाणभट्टः, कादम्बरी – महाश्वेतावृत्तान्तः, अधोनिर्दिष्टः अंशः – **20 अङ्काः**
‘तच्च पवनोद्धूतैरितस्ततः’ इत्यारभ्य ‘कथं कथमिति तमतिचिरं व्यलोकयम्’ इति पर्यन्तम्। – गद्यांश-व्याख्या।

घटकम्-2 : कालिदासः, मेघदूतम् – पूर्वमेघः, श्लोकाः – 34तः समाप्तिपर्यन्तम्– **20 अङ्काः**
संस्कृतमाध्यमेन श्लोकव्याख्या।

घटकम्-3 : विश्वनाथः, साहित्यदर्पणः – **20 अङ्काः**
प्रथमः परिच्छेदः;
द्वितीयः परिच्छेदः (अभिधानिरूपणम्, कारिका-संख्या 4 पर्यन्तम्)।

घटकम्-4 : साहित्यदर्पणः – **20 अङ्काः**
द्वितीयः परिच्छेदः – लक्षणानिरूपणम् व्यञ्जनानिरूपणम् च (कारिकाः 5–20)।

घटकम्-5 : साहित्यदर्पणः – **20 अङ्काः**
षष्ठः परिच्छेदः, कारिकाः 1–10; 224–268; 315–337 : संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः।

टिप्पणी :

(क) प्रश्नानां समाधानं संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन कर्तुं शक्यते, परन्तु **द्वितीय**घटकस्य प्रश्नाः **संस्कृतमाध्यमेन** एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति।

(ख) **चतुर्थ**घटकं यावत् व्याख्यात्मकप्रश्नेषु **50%** अंशः समीक्षात्मकप्रश्नेषु च **100%** अंशः **वैकल्पिकः** भवेत्। परन्तु **पञ्चम**घटकस्य संक्षिप्तोत्तरप्रश्नेषु न कोऽपि विकल्पो भविष्यति।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

1. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं **संस्कृतमाध्यमेन** भवेत्।
2. प्रश्नपत्रे **पञ्च** (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति।
3. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति–

I. प्रथमघटकाश्रितः प्रश्नः – काव्यसौष्ठवनिर्देशपूर्वकं सप्रसङ्गं **गद्यांशद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थाद् **गद्यांशत्रयं** प्रदास्यते। (2x10=20 अङ्काः)

II. द्वितीयघटकाश्रितः प्रश्नः – काव्यसौष्ठवनिर्देशपूर्वकं सप्रसङ्गं **श्लोकद्वयं संस्कृतमाध्यमेन** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **श्लोकत्रयं** प्रदास्यते। (2x10=20 अङ्काः)

III. तृतीयघटकाश्रितः प्रश्नः – सप्रसङ्गं **कारिकाद्वयं** व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **कारिकात्रयं** प्रदास्यते। **अथवा** कारिकाव्याख्यास्थाने **एकं** विवेचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थसम्बद्धं **प्रश्नद्वयं** प्रदास्यते। (20 अङ्काः)

IV. चतुर्थघटकाश्रितः प्रश्नः – सप्रसङ्गम् **एकां** कारिकां व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् **कारिकाद्वयं** प्रदास्यते।

अथवा

उपर्युक्तविकल्पस्थाने यथानिर्दिष्टग्रन्थसम्बद्धं विवेचनात्मकम् **एकं** प्रश्नं समाधातुं **प्रश्नद्वयं** प्रदास्यते।

अथवा

उपर्युक्तविकल्पद्वयस्थाने यथानिर्दिष्टग्रन्थात् सप्रसङ्गं व्याख्यातुम् **एका** कारिका **तद्विकल्पे** च समाधातुम् **एकः** विवेचनात्मकः प्रश्नः प्रदास्यते। (20 अङ्काः)

V. पञ्चमघटकाश्रितः प्रश्नः – यथानिर्दिष्टग्रन्थाद् विकल्परहिताः **चत्वारः** संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते। (4x5=20 अङ्काः)

अनुशंसितग्रन्थाः

1. कादम्बरी, महाश्वेतावृत्तान्तः, सम्पा० आचार्यः रामनाथः शर्मा, राजेन्द्रकुमारः शास्त्री च, साहित्यभण्डारम्, मेरठनगरम्, पञ्चमसंस्करणम्, 2001
2. कादम्बरी, महाश्वेतावृत्तान्त, सम्पा० आचार्य कपिलदेव गिरि, वाराणसी।
3. कादम्बरी : एक सांस्कृतिक अध्ययन, डॉ० वासुदेवशरण अग्रवाल।
4. बाणभट्ट का साहित्यिक अनुशीलन, अमरनाथ पाण्डेय।
5. साहित्यदर्पण, सम्पा० पी०वी० काणे, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली।
6. साहित्यदर्पण, व्याख्या० कृष्णमोहन शास्त्री।
7. साहित्यदर्पण, सम्पा० शालिग्राम शास्त्री, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली।

***

दशमपत्रम् : संस्कृतवाङ्मयस्य इतिहासः अनुवादः च **पूर्णाङ्काः 100**

Paper-X : Samskritavanmayasya Itihasah Anuvadah Cha **समयः 3 होराः (3 Hours)**

घटकम्-1 : वैदिकवाङ्मयस्य सामान्यपरिचयः (2)– **20 अङ्काः**
उपनिषदः वेदाङ्गानि च।

घटकम्-2 : संस्कृतव्याकरणस्य सामान्यपरिचयः (2)– **20 अङ्काः**
भर्तृहरिः, काशिकाकारौ– वामनजयादित्यौ, भट्टोजिदीक्षितः, वरदराजः।

घटकम्-3 : भारतीयदर्शनस्य सामान्यपरिचयः (2)– **20 अङ्काः**
सांख्यम्, योगः, अद्वैतवेदान्तः।

घटकम्-4 : लौकिकसंस्कृतसाहित्यस्य सामान्यपरिचयः (2)– **20 अङ्काः**
महाकाव्यानि, खण्डकाव्यानि, गद्यकाव्यानि, चम्पूकाव्यानि।

घटकम्-5 : (क) अपठितसंस्कृतोद्धरणस्य **हिन्दीमाध्यमेन** अनुवादः। **10 अङ्काः**
(ख) अपठितहिन्दीगद्यांशस्य **संस्कृतमाध्यमेन** अनुवादः। **10 अङ्काः**

टिप्पणी :

(क) प्रश्नानां समाधानं संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन कर्तुं शक्यते।
(ख) **चतुर्थ**घटकं यावत् प्रतिघटकं समीक्षात्मकप्रश्नेषु **100%** अंशः **वैकल्पिकः** भवेत्। परन्तु **पञ्चम**घटकस्य अनुवादात्मकप्रश्नेषु न कोऽपि विकल्पो भविष्यति।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

1. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं **संस्कृतमाध्यमेन** भवेत्।
2. प्रश्नपत्रे **षट्** (6) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति। तत्र **प्रथम**घटकात् प्रारभ्य **चतुर्थ**घटकं यावत् समीक्षात्मकेषु/विवेचनात्मकेषु **चतुर्षु** प्रश्नेषु **100%** अंशः **वैकल्पिकः** भवेत् अर्थात् प्रतिघटकम् **द्वौ वैकल्पिकौ** प्रश्नौ भवेताम्। **पञ्चम**घटकस्य च **(क)** इति खण्डोक्तानुसारेण **हिन्दीमाध्यमेन** अनुवादाय विकल्परहितम् **एकम् अपठितसंस्कृतोद्धरणम्**; **(ख)** इति खण्डोक्तानुसारेण च **संस्कृतमाध्यमेन** अनुवादाय विकल्परहितः **एकः अपठितहिन्दीगद्यांशः** भवेत्।

अनुशंसितग्रन्थाः

1. वैदिक साहित्य और संस्कृति, बलदेव उपाध्याय, शारदा संस्थान, वाराणसी।
2. History of Indian Literature (Vol. I), M. Winternitz.
3. A History of Vedic Literature, Gaurinath Shastri, Sanskrit Pustak Bhandar, Kolkata.
4. वैदिक इतिहास, जयदेव, हरियाणा संस्कृत अकादमी, पञ्चकूला।
5. संस्कृत-व्याकरणशास्त्र का इतिहास (भाग 1-2), युधिष्ठिर मीमांसक।
6. संस्कृत व्याकरण का उद्भव और विकास, सत्यकाम वर्मा।
7. An Account of the Different Existing Systems of Sanskrit Grammar, Belvalkar, Sripada Krishna, Bharatiya Vidya Prakashan, Varanasi, 1976.
8. P‚‹ini : A Survey of Research, Cardona, George, Motilal Banarsidass, Delhi.
9. व्याकरणशास्त्रेतिहासः, लोकमणिदाहालः, भारतीय विद्या प्रकाशन, वाराणसी, प्रथम संस्करण, 1990
10. भारतीय दर्शन, बलदेव उपाध्याय, वाराणसी।
11. भारतीय दर्शन का तात्त्विक सर्वेक्षण, चन्द्रधर शर्मा, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली।
12. History of Indian Philosophy, S.N. Dasgupta.
13. History of Indian Philosophy (Vol. I & II), S. Radhakrishnan.
14. Essentials of Indian Philosophy, M. Hirianna (भारतीय दर्शन की रूपरेखा, हिन्दी अनुवाद)।
15. An Introduction of Indian Philosophy, D.M. Dutta & S.C. Chatterjee.
16. संस्कृत शास्त्रों का इतिहास, बलदेव उपाध्याय, चौखम्बा विद्या भवन, वाराणसी।

17. History of Sanskrit Literature, A.B. Keith, Delhi.
18. संस्कृत साहित्य का इतिहास, ए० बी० कीथ, अनु० मंगलदेव शास्त्री, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली, 1978
19. संस्कृत साहित्य का इतिहास, बलदेव उपाध्याय, शारदा निकेतन, वाराणसी, 1978
20. संस्कृत काव्यशास्त्र, एस० के० डे।
21. प्रौढ-रचनानुवादकौमुदी, कपिलदेव द्विवेदी, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी।